

ФИЛОСОФИЯ

UBTBR 21.31.41

<https://doi.org/10.47526/3007-8598-2025.1-26>

TALAT OLGUN*

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, Dr. (Kayseri, Türkiye),

**e-mail: talatolgund09@gmail.com*

YÛNUS EMRE’NİN CENNET VE CEHENNEM ALGISINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Özet. Yûnus Emre (ö. 720/1320?) şiirlerinde, Allah rızasını kazanmayı ve Hakk’a duyulan muhabbeti her türlü dünyevî ve uhrevî menfaatin ötesinde konumlandırmıştır. İbadetlerinde ihlası esas alarak cennet arzusunu ve cehennem korkusunu geri planda tutmuş, bu tür beklentilerin ilahî aşkın safiyetini zedeleyeceğini savunmuştur. Ancak bu yaklaşımı, bazı çevrelerce cenneti küçümsediği ve cehennem azabını önemsemediği şeklinde eleştirilmiştir. Bu makale, Yûnus Emre’nin cennet konusundaki şiirlerini ele alarak onun sözlerinin bağlamını tasavvufî perspektiften değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Öncelikle cennet ve cehennem kavramlarının dinler tarihindeki konumu ele alınacak, ardından benzer eleştirilerle karşılaşan diğer sûfîlerin görüşleri incelenecektir. Son olarak Yûnus’un ilgili mısraları, tasavvufî anlam dünyası çerçevesinde tahlil edilerek eleştirilere cevap verilecektir. Çalışmanın temel motivasyonu, ortaöğretim ders kitaplarında Yûnus’un bazı dizelerinin sansürlenmesi ve bu bağlamda ortaya çıkan tartışmalara ışık tutmaktır. Nitel araştırma yöntemi benimsenerek literatür taraması yapılmış, Yûnus Emre’nin eserleri ve diğer sûfîlerin benzer eleştirilere maruz kalan sözleri bağlamları içinde analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cennet, Cehennem, Yûnus Emre, Sûfî, Tasavvuf, İhsan, Azap

Талат Олгун

Түркия Республикасы Ұлттық Білім министрлігі, PhD, (Кайсери, Түркия),

e-mail: talatolgund09@gmail.com

Жүніс Әміренің жәннат пен тозаққа қатысты көзқарасына айтылған сындарға шолу

Аңдатпа. Жүніс Әміре (шамамен 720/1320 қ.б.) өз өлеңдерінде Алланың ризашылығын алуды және оған деген сүйіспеншілікті барлық дүниелік әрі ақыреттік мүдделерден жоғары қойған. Ол құлшылықта ықыласты негізгі қағида етіп, жәннатты қалау мен тозақтан қорқуды екінші кезекке қойған. Оның пікірінше, бұндай үміт пен қорқыныш құдайлық махаббаттың тазалығын әлсіретеді. Дегенмен, бұл ұстаным кейбір ортада оның жәннатты менсінбегені немесе тозақ азабын елемегені ретінде сынға алынған. Осы мақала-

***Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

Talat Olgun. Yûnus Emre’nin Cennet ve Cehennem Algısına Yönelik Eleştiriler Üzerine Bir Değerlendirme // HIKMET. – 2025. – №3 (5). – S. 43–55.

<https://doi.org/10.47526/3007-8598-2025.1-26>

***Cite us correctly:**

Talat Olgun. Yûnus Emre’nin Cennet ve Cehennem Algısına Yönelik Eleştiriler Üzerine Bir Değerlendirme // HIKMET. – 2025. – №3 (5). – S. 43–55.

<https://doi.org/10.47526/3007-8598-2025.1-26>

Мақаланың редакцияға түскен күні 24.06.2025 / қабылданған күні 25.09.2025.

да Жүніс Әміренің жәннатқа қатысты өлеңдері талданып, олардың мағынасы сопылық тұрғыдан қарастырылады. Алдымен жәннат пен тозақ ұғымдарының діндер тарихындағы орны сипатталып, кейін осындай сынға ұшыраған өзге сопылардың көзқарастарымен салыстырылады. Соңғы бөлімде Жүніс Әміренің өлең жолдары сопылық мән әлемі аясында талданып, айтылған сындарға жауап беріледі. Зерттеудің басты мақсаты – орта мектеп оқулықтарында Жүніс Әміренің кейбір өлеңдерінің қысқартылуы төңірегінде туындаған пікірталастарға ғылыми тұрғыдан түсінік беру. Жұмыс нәтижесінде әдебиеттерге шолу жасалып, Жүніс Әміре шығармалары мен өзге сопылардың осыған ұқсас сынға ұшыраған сөздері өз контекстінде зерделенді.

Кілт сөздер: Жәннат, тозақ, Жүніс Әміре, сопы, тасауф, ихсан, азап.

Талат Олгун

*Министерство национального образования Турецкой Республики, PhD, (Кайсері, Түркия),
e-mail: talatolgun09@gmail.com*

Обзор критики в отношении понимания Рая и Ада Юнусом Эмре

Аннотация. Юнус Эмре (720/1320 гс.) в своих стихах ставил получение удовольствия Аллаха и любовь к нему выше всех мирских и загробных интересов. Он сделал искренность основным принципом поклонения, отодвинув на второй план стремление к раю и страх перед адом. По его мнению, такие надежда и страх ослабляют чистоту божественной любви. Однако подобная позиция в некоторых кругах подвергалась критике как пренебрежение раем или игнорирование мучений ада. В данной статье анализируются стихи Юнуса Эмре, связанные с раем, и их смысл рассматривается в суфийском контексте. Сначала описывается место понятий рая и ада в истории религий, затем сопоставляются взгляды других суфиев, подвергавшихся подобной критике. В заключительной части исследуются поэтические строки Юнуса Эмре в рамках суфийского мировоззрения и даются ответы на выдвинутые обвинения. Основная цель исследования – дать научное объяснение дискуссиям, возникшим вокруг сокращения некоторых стихов Юнуса Эмре в школьных учебниках. В результате проведен обзор литературы, а произведения Юнуса Эмре и высказывания других суфиев, подвергшихся аналогичной критике, были рассмотрены в их собственном контексте.

Ключевые слова: Рай, Ад, Юнус Эмре, суфи, суфизм, ихсан, мучение

Talat Olgun

*Ministry of National Education of the Republic of Türkiye, Dr. (Kayseri, Türkiye),
e-mail: talatolgun09@gmail.com*

A Review on the Criticisms of Yunus Emre's Perception of Heaven and Hell

Abstract. A Critical Appraisal of Yûnus Emre's Conception of Paradise and Hell Yûnus Emre (d. 720/1320?) consistently foregrounds the pursuit of divine pleasure and love for the Truth (Haqq) over all worldly and otherworldly gains. His devotion is marked by an unwavering sincerity (ihlâs), wherein he consciously distances himself from seeking paradise or fearing hell, lest such motivations compromise the purity of divine love. For him, worship must be undertaken solely for God's sake, without expectation of reward or fear of punishment. However, this perspective has led to criticisms from some quarters, claiming that Yûnus dismisses paradise and disregards the torment of hell. This study examines Yûnus Emre's verses on paradise, contextualizing them within the framework of Sûfî thought. It first situates paradise and hell within the broader history of religious traditions before analyzing the perspectives of other Sûfîs who faced similar critiques. Ultimately, it offers a hermeneutical reading of Yûnus's controversial lines,

elucidating their deeper mystical significance. The motivation behind this research stems from the omission of specific verses from secondary school textbooks, where only select stanzas are retained, and certain lines are censored. Employing a qualitative research approach, this study draws upon a comprehensive literature review, engaging with Yûnus Emre's corpus alongside other Sûfî writings that have encountered comparable criticisms, thereby providing a nuanced understanding of the poet's spiritual outlook.

Keywords: Paradise, Hell, Yûnus Emre, Sûfî, Sûfîsm, Bestowal, Torment

Giriş

Tasavvufî düşüncede dünya ve ahiret kavramları, yalnızca fizikî mekânlar veya mükâfat ve ceza yerleri olarak değil, insanın hakikate olan yolculuğunda anlam kazanan unsurlar olarak ele alınmıştır. Cennet ve cehennem, sûfiler için yalnızca birer vaat veya tehdit olmanın ötesinde, ilahî hakikatin tezahür ettiği sembolik ve metafiziksel boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Yûnus Emre'nin "Cennet cennet dedikleri / Bir ev ile birkaç huri / İsteyene vergil onu / Bana seni gerek seni" (Tatçı, 2021: 295) mısraları, geleneksel dinî anlayışın ötesine geçen bir aşk ve vuslat arayışını yansıtmaktadır. Ancak bu dizeler, zaman zaman Yûnus'un cenneti küçümsediği ve cehennemi önemsemediği şeklinde yanlış yorumlanmış, hatta belirli eğitim materyallerinde sansüre uğramıştır.

Bu makale, Yûnus Emre'nin cennet ve cehennem kavramlarına bakışını tasavvufî bir perspektifle ele alarak onun şiirlerinde ortaya koyduğu ilahî aşk anlayışının mahiyetini açıklamayı hedeflemektedir. Çalışma, öncelikle cennet ve cehennem kavramlarının İslâmî ve diğer dinî geleneklerdeki konumunu ele almakta, ardından benzer eleştirilere maruz kalan diğer sûfilerin görüşlerini inceleyerek meseleyi geniş bir düşünsel çerçevede değerlendirmektedir. Son olarak, Yûnus'un ilgili mısraları, tasavvufî literatür ve terminoloji ışığında detaylı bir tahlile tabi tutulacaktır.

Araştırma, nitel yöntemlere dayanarak tarihsel ve edebî kaynakları kapsayan bir literatür taraması gerçekleştirmiştir. Yûnus Emre'nin eserleri, klasik tasavvufî metinler ve İslâm düşüncesinin temel kaynakları analiz edilerek sûfilerin cennet ve cehenneme ilişkin yaklaşımına dair derinlikli bir okuma sunulacaktır. Çalışma, Yûnus'un eleştirilere maruz kalan mısralarını tarihsel bağlamı içinde değerlendirerek onun dünya ve ahiret anlayışını tasavvufî düşüncenin temel prensipleri çerçevesinde yeniden yorumlamayı amaçlamaktadır.

I. Dinlerde Cennet ve Cehennem Kavramı

Tasavvufî düşüncede bir şeyin anlamı kendisinin zıttı ile bilinir. (Konevî, 2014: 22...28) Bu nedenle bu makalede cennet, karşıtı olan cehennem ile birlikte ele alınacaktır. Cennet kelimesi Arapçada "cenne" kökünden türemiştir. Sözlük anlamı "uçmak, bahçe, çok ferah ve havadar yer, günahsızların öldükten sonra sonsuz mutluluğa kavuşacakları mekan" anlamlarına gelmektedir. (Devellioğlu, 2004: 134) Bütün kutsal kitaplardaki ortak terim anlamı ise takva sahiplerine dünyadaki sevaplarına karşılık ecr olarak sunulan, Allah Teâlâ tarafından sonsuz nimetlerle donatılmış ebedi mekandır. Cehennem sözcüğü ise İbranice Hinnom'dan gelmektedir. (Harman, 1993:225-233) Derin kuyu, hayırsız, uğursuz manalarına gelir. Ahirette cürüm işleyen kulların gideceği azap yeridir. Aslında "Hinnom" İbranilerin günahkarları, suçluları ve kurban edilenleri attıkları Kudüs dolaylarındaki vadinin ismidir. Fakat zamanla kelimenin anlamı değişmiş olup ölümden sonraki hayatta ibahîlerin en ağır şekilde cezalandırıldığı yerin adı olmuştur. (Dartar&Kaplanoglu, 2021: 15)

Cennet ve cehennem kavramları sadece İslam dininde değil; Yahudilik, Hristiyanlık, Hinduizm, Budizm, Zerdüştilik, Eski Mezopotamya ve Mısır dinleri dahil bütün inançlarda defaatle zikredilmiştir. Aynı zamanda bu yerler o dinlerin kutsal mekanlarını da süslemekte olup ayrıntılı şekilde mabet duvarlarında resmedilir. Özellikle kiliseler, havralar, Buda ve Hindu tapınakları incelendiği zaman, duvarların cennet ve cehennem gravürleri ile dolu olduğu kolaylıkla görülür. Bütün dinlerde buna benzer yapılan yazılı ve görsel tekrarlar, cennet ve cehennemin

varlığı hususunda şüpheleri ortadan kaldırdığı gibi; bunlar kullanılarak ibadet yerlerindeki manevi atmosfer de güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu ilahi mekanlar sayesinde dinlerde doğru ile yanlışın ayrımı, kişinin dünyada nasıl bir hayat geçirmesi gerektiği vurgulanmış; günahkârların cehennemde en ağır şekilde cezalandırılacağı, masumların ise cennette en mükemmel biçimde mükafatlandırılacağı gibi hususlar insan zihnine yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle inananlar için bu uhrevî mekanlar hem bir iman vesilesi hem de uyarıcı bir rol üstlenmektedir. (Dartar& Kaplanoglu, 2021: 14-27)

Cennet ile ilgili bilgiler Tevrat'ta ilk bölüm olan “Yaratılıştaki” verilmiştir. Bu kutsal mekan “Aden Bahçesi” olarak zikredilir. Bahçe ve ırmakların bulunduğu, iyilerin öldükten sonra ebedi kalacakları dirilme yeridir. (bk. Yaratılış, 2/8,9,10,11,12; İşaya, 26/19; Daniel,12/2, 3), İncil’de ise Hz. İsa ve sadece doğru insanlar için hazırlanmış ödül yeri olarak geçer. (bk. Luka, 24/43; 16/22-31). Cehennem ise Tevrat’ta dönüşü olmayan yer, zifiri karanlık ve ölümün kol gezdiği diyardır. (bk. Eyüp, 10/21, 22) İncil’de de olumsuz anlamda kullanılmış olup günahkarlar için eziyet ve sıkıntı yeri olarak tasvir edilir:

Eğer elin günah işlemene neden olursa onu kes. Tek elle yaşama kavuşman, iki elle sönmez ateşe, cehenneme gitmenden iyidir. Eğer ayağın günah işlemene neden olursa onu kes. Tek ayakla yaşama kavuşman, iki ayakla cehenneme atılmadan iyidir. Eğer gözün günah işlemene neden olursa onu çıkar, at. Tanrı'nın egemenliğine tek gözle girmen, iki gözle cehenneme atılmadan iyidir. (bk. Markoz 9/43-47) ifadeleriyle en ağır tercihlerin bile cehenneme atılmaktan iyi olduğu, dünyevi çıkarlar için cehennemin tercih edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

Kur'an'da ise cennet ve cehennem kavramları sıklıkla geçmektedir. Yaklaşık yüz kırk yedi ayet cennet ile ilgilidir. Kimi ayetlerde bağ ve bahçeyi, kiminde Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'nın yaşadığı yeri, bazılarında ise ahiretteki mükafat yeri olan kutsal mekan anlatmak için kullanılmıştır. (Gül, 2020: 509) Bu ilahi mekan Adn, Naim, Firdevs ve Meva gibi isimlerle nitelendirilerek tasvir edilir. Cennet ile ilgili ayetlerden bazıları şunlardır:

Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara içinde ebedi kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vaat etti. Allah'ın rızası ise hepsinden büyüktür. İşte büyük kurtuluş da budur (bk.Tevbe 9/72). İman edip salih amel işleyenleri ise içinden ırmaklar akan, içlerinde ebedî kalacakları cennetlere koyacağız. Onlara orada tertemiz eşler vardır. Onları, koyu gölgeler altında bulunduracağız (bk.Nisâ 4/57). İman edip salih amel işleyenlere, kendileri için, içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilisinde, bu daha önce bize verilen rızık, diyecekler. Hâlbuki bu rızık onlara benzer olarak verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır. Onlar orada ebedî kalacaklardır (bk.Bakara 2/25). Allah'a karşı gelmekten sakınanlara vaat olunan cennetin durumu şudur: Onun içinden ırmaklar akar, yemişleri ve gölgeleri devamlıdır. İşte bu, Allah'a karşı gelmekten sakınanların sonudur (bk.Râ'd 13/35). Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden de bağışlama vardır (bk.Muhammed 47/15). Bu büyük nimet Kur'an ayetlerinde olduğu gibi Hz. Peygamber'in hadislerine de konu olmuştur. Cenabı Hak buyuruyor ki: Salih kullarım için Ben, cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insan gönlünün hatırlamadığı bir takım nimetler hazırladım (bk.Buhârî, Tevhid, 35; Müslim, Cennet, 3-5). Başka bir hadislerinde de Resulullah (s.a.s.): Cennetlikler cennete girdiği zaman Allah şöyle buyuracak: Size daha da vermemi istediğiniz bir şey var mı? Cennetlikler de şöyle derler: Yüzlerimizi ak çıkarmadın mı, bizi cennete koymadın mı, bizi cehennemden kurtarmadın mı? Resulullah sözlerine devam buyurarak: Cenâb-ı Hak perdeyi kaldırır, cennetliklere artık Rablerine bakmaktan daha sevimli gelecek hiç bir şey verilmiş olmaz (bk.Müslim, et-Tâc, V, 423).

Cehennem ise “Kur'an'da elli biri Mekkî, yirmi altısı Medenî olmak üzere (Aynur, 2019: 296) yaklaşık yetmiş yedi ayette geçmektedir. Bu terim bir lügat anlamı taşımaktan ziyade;

kafirlerin, münafıkların, zalimlerin, gerçeğe boyun eğmeyenlerin azap görecekları yer olarak tasvir edilir.” (Topaloğlu, 1993: 227-233) Konu ile ilgili ayetlerden bazıları şunlardır:

Onlar için cehennem ateşinden döşekler ve üstlerinde de yine ateşten örtüler vardır. İşte biz zalimleri böyle cezalandırırız (bk. Araf 7/41). Onlar orada inim inim inleyecek, acı acı soluyacak ve azabın dehşetinden hiçbir şey duymayacaklardır (bk. Enbiya 21/100). Ayetlerimizi inkar edenleri pek yakında korkunç bir ateşe sokacağız. Onların derileri kızarıp kavruldukça yerlerini başka derilerle değiştireceğiz ki azabı hiç aralıksız tatmaya devam etsinler (bk. Nisa 4/56).

Betimlemeler korkutucu olmakla birlikte, hakkın/adaletin korunması ve insanların hata yapmalarını önlemeye yöneliktir. Ayetlerde en fazla ateş unsurunun kullanılması da cezanın büyüklüğünü zihinlerde somut hâle getirmekte ve günah işleme noktasında caydırıcı bir rol üstlenmektedir. (Aynur, 2019: 288) Nitekim dünyadaki eşitlik ilkesinin gereği olarak cehennemin varlığı zorunludur. Çünkü Allah Kur’an’da, hakkın yerini bulması ve adaletin tecelli etmesi gerektiğini sürekli vurgular (bk. Nisa 4/135). Bu nedenle cehennem sadece ceza yeri olarak değil; dünya hayatının karşılığı olarak da değerlendirilmesi gerekir. (Aynur, 2019: 296)

Görüldüğü üzere cennet ve cehennem, bütün dinlerde ölüm sonrası hayatın ve ahiret inancının itirafıdır. İyilerin ödüllendirileceği, kötülerin cezalandırılacağı ebedi mekanlardır. Ayrıca bu yerlere Kur’an, hadis ve diğer kutsal kitaplarda da dikkat çekilmesi aklın gereğidir. Çünkü insandaki adalet anlayışı, mükâfat ve müeyyide düşüncesi, cennet ve cehennemi zorunlu kılmıştır. Rabb’in inayeti ve mecburiyet bu ilahî beldeleleri insanlık için büyük bir nimet hâline getirir. Nitekim cennet, Allah’ın seçkin kullarına tahsis edilmiş ebedi istirahat mekanı iken cehennem de haklının hakkını alıp adaletin tecelli ettiği azap yeridir. Cennette salık kişiye sayısız nimetler sunulmuş ve Hz. Peygamber tarafından hayalinizdeki bütün güzellikleri bir araya getirseniz cenneti tasavvur edemezsiniz anlamında Salih kullarım için Ben, cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve insanın kalbinden bile geçmeyen nice nimetler hazırladım (bk. Buhârî, Tefsîr, 32; Müslim, Cennet, 1; Tirmizî, Tefsîr, s 32), diyerek eşsiz letafetine vurgu yapılmıştır. Nitekim bu hadisten bütün kötülükleri bir araya getirseniz cehennemi hayal edemezsiniz şeklinde zıt bir mana da çıkartılabilir.

II. Sûfilerde Cennet ve Cehennem Tasavvuru

Sûfilerin cennet ve cehennem algısı ile ilgili tasavvuf klasiklerine ve irfanî dönem tasavvuf eserlerine bakıldığında, ehl-i sünnet çizgisinde olduğu görülür. Onlar için cennet gibi büyük bir nimetin göz ardı edilmesi veya cehennem azabının hafife alınması söz konusu değildir. Fakat her nedense Yûnus Emre’de olduğu gibi onların bazı sözlerine bakılarak cenneti küçümsedikleri, cehennem azabını önemsemedikleri fikri ortaya atılmıştır. (Gül, 2020: 516) Eleştiriye maruz kalan başlıca tasavvufî sözler şunlardır:

“Ey Allah’ım eğer sana cehennem ateşinden korktuğum için ibadet ediyorsam beni cehennemde yak. Cennetini arzu ettiğim için ibadet ediyorsam beni cennetine koyma. Cennetini haram et. Eğer yalnız seni sevdiğim için sana ibadet ediyorsam beni ezeli cemalinden mahrum bırakma. / Cehennem korkusundan ibadet edenler köle, cennete girip ödül kazanmak isteyenler ise tacirdirler (Râbia el-Adeviyye, ö.185/801).” (Massignon, 2020: 98) “Hakk’ın belirtilerinden herhangi bir şey sana görüldüğünde o hâlde beraber ne cennete ne de ateşe iltifat etme (Ebu Kasım İbrahim b. Muhammed Nesrabazi, ö. 369/969).” “Ünsiyetin en düşük makamı, ünsiyet veren cehenneme atılırsa ünsiyeti bozulup bulanmaz. Allah cehennemi, rıza sıfatına sahip kulunun sağına koyarsa sol tarafına nakletmesini istemez. Rıza, senin Allah’tan cenneti istememen ve ateşten O’na sığınmamandır (Kuşeyrî, ö. 465/1072).” (Kuşeyrî, 1980: 103, 112, 243, 244) “Âlem barı uçmağ bolsa cümle hûrlar karşı kelse (Âlem bütün cennet olsa bütün huriler karşılamağa gelse) / Allah mengeruzı kılma mence sen ok keresken (Allah bana nasip eylese bana sen gereksin.) Uçmağ kirem cevlan kılma ne hurlarğa nazar kılma (Cennete gireyim cevlan eyleyim, ne hurilere nazar eyleyim) Anı munı men ne kılma mence sen ok keresken (Onu bunu ben ne eyleyim, bana sen gereksin.) (Hoca Ahmed Yesevi, ö. 562/1166).” (Ahmed Yesevi, 2018: 35) “Allah’ın kullarından bazıları da ahiret hayatında cehennem denilen yerde bu azabı tadacaklardır. Bununla

işin hakikatini sezen-keşfeden ilim sahiplerinden hiç kimse, onlar için cehennem denilen yerde kendilerine mahsus bir zevk ve nimet olduğunu kestiremez. Bu zevke ve nimet ya çektikleri azabın ortadan kalkmasıyla olur ki bu suretle o azaptan kurtulmaktan duydukları rahat onlar için bir zevk sayılır. Yahut cennet ehli olanların nimet ve sıfatları gibi onlara ayrıca bir nimet verilir. (Muhyiddin İbnü'l Arabî, 1992: 140) / Cennete cennet ismi verilmesi mücerred Hak Tealâ ile senin arana perde olup seni setr ettiğinden dolayıdır. Çünkü cennet nefislerin şehvât makamıdır. (Muhyiddin İbnü'l Arabî, 2009: 234) / Allah'ın sonsuz rahmeti ve lütfu, onlar hakkında da -bizzat ateşin içinde- bir şekilde tecelli etmesi gerekir. Bu da şöyle olabilir: Cehennemde ebedî kalanlar -Allah'ın haklarında tayin ettiği- cezalarının süresi bittikten sonra, artık ateşe karşı bir alışkanlık, bir muafiyet kazanacaklar. Acıyı hissetme duyuları kaybolup artık elemi, sızıyı, ağrıyı duymaz hâle geleceklerdir. Hatta uykuda olan birinin rüyada gördüğü türden hayalî bir lezzeti bile hissedebileceklerdir (İbnü'l Arabî, ö.638/1240)." (Muhyiddin İbnü'l Arabî, 2017: 303) gibi bu ve benzer sözler üzerinden sûfiler eleştirilmiş hatta aforoz edilmiştir.

Olumsuz değerlendirmeler hakikati yansıtmamaktadır. Çünkü sûfilerin, dua edenler için Allah'tan istenen bir ihtiyacın kabulü kolay görünürse arkasından hemencecik cenneti isteyin, umulur ki kabul olunur tavsiyesi, (Kuşeyrî, 1980: 314) yine Kuddûs cennetlerine vasıl olanlar orada ebediyen kalacaklar ve başka yere gitmek istemeyecekleri (Abdurrezzak Kâşânî, 1988: 246) sözleri, bu nimet yurdunun onlar tarafından ne kadar istendiğinin ve kıymetli olduğunun göstergesidir. Bu iştiağ sûfilerde cenneti şevk ile arzulamaya vesile olduğu gibi, cehennemin dehşetini hatırladıklarında da gaybet (Cebecioğlu, 2005: 118) yaşamalarına neden olmuştur. (Kuşeyrî, 1980:122, 123). Nitekim ilk zahid sûfilerden Rebi b. Heysem'in (ö. 65/685 ?), İbn Mesud (r.a)'a giderken demirci dükkanının önünde kızıl ateşi görünce bayılıp ertesi sabaha kadar ayılmaması, niçin bayıldığı sorulunca da cehennemliklerin cehennemdeki hâllerini hatırladım demesi (Kuşeyrî, 1980: 122) bu korkunun ispatıdır. Ayrıca cennetin ve sıkıntı yeri olan cehennemin birçok sûfî/mutasavvıf tarafından ayrıntılı şekilde tasvir edilmiş olması, bu mekanlara ne kadar önem verdiklerinin delilidir. Onlar cenneti sadece kendileri için değil, kendilerine eziyet veren insanlar için dahi istemişler; (Kuşeyrî, 1980: 292) tüm insanlığın cennete girmesi ve cehennemden korunmasını sağlamak için uzunca cennet ve cehennem tasvirleri yapmışlardır. Basralı meşhur sûfilerden Hasan Basrî (ö. 110/728) bunlardan bir tanesidir. Birçok yerde cenneti ve nimetlerini tarif etmiş olup "Cennette gözün ve gönlün dilediği, onları tatmin edecek her şey vardır. (Ebu Bekir Sabdullah b. Muhammed b. Ebi'd Dünya el Kurasi el Bağdadi, 2008: 170). Cennette altından bir saray vardır ki bu saraya sadece peygamberler, sıddıklar, şehitler veya seslerini adalet için yükselten adaletli hakimler girebilir," (Ebu Bekir Sabdullah b. Muhammed b. Ebi'd Dünya el Kurasi el Bağdadi, 2008: 132) diyerek bu eşsiz nimeti insanların gözünde somutlaştırmaya çalışmıştır. Basrî, sadece cenneti tarif etmekle kalmayıp nimetlerini müritlerine tanıtarak onlarda cennete karşı bir iştiağ da uyandırmaya gayret gösterir. Müellifin Kur'an'da cennet hurileri için kullanılan Onlar yakut ve inci gibidirler (bk.Rahman 55/58) ayetini yorumlarken Cennetteki huriler inci beyazlığında ve yakut saflığındadır. Ey gençler güzel gözlü hurileri özlemiyor musunuz? (Ebu Bekir Sabdullah b. Muhammed b. Ebi'd Dünya el Kurasi el Bağdadi, 2008: 200, 203) sözünü bu amaç doğrultusunda söylediği tahmin edilmektedir. Hasan Basrî, cenneti arzu ile anlattığı gibi cehennem konusunda da büyük bir korku yaşamaktadır. Cehennem dehşetini her hatırlaması "gaybet" yaşamasına neden olur. Bu hâl onun gün içindeki yaşantısını şekillendirmiş, cehennemin sadece kendisi için yaratıldığı düşüncesine kapılmasına sebep olmuştur. Nitekim "Bin sene sonra cehennemden bir adam çıkar. Keşke o çıkan adam ben olsam! Veya cehenneme atılıp orada ilgilenilmemekten korkuyorum." (Schimmel, 1982: 39) Sözleri bunun ispatıdır.

Ünlü mutasavvıf Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) cennet ve cehennem ile ilgili değerlendirmeleri de Hasan Basrî ile benzerlik gösterir. Nimetlerin yurdu olarak nitelendirdiği cennet için:

Cennet akla gelebilen ve gelemeyen saf nimetlerin, sevinçlerin ve mutlulukların yeridir. Cennette yalnızca ölüm ve ayrılığın olmaması; hastalık, ihtiyarlık ve fakirliğin bulunmaması

yeterli nimetler iken, orada bunların yanında gözlerin görmediği, kulakların (hikâye ve efsanelerde bile) işitmediği, aklın tasavvur edemediği ve hayalin yetişemediği nimetler vardır. Dünya her şeyi ile toplanıp gelse oradaki nimetlere ve derecelere tekabül edemez. (Gazzâlî, 1996: 540) Sözleri ve cehennemî Kur'an ayetlerinde belirtildiği üzere yedi kata ayırması (bk. Hicr 15/99), ilgili ayetin tefsiri hususunda hak edenin günahının derecesine göre layık olduğunu bulacağı hususunda (Gazzâlî, 1996: 410, 419) İslam âlimleri ile hem fikir olması, sûfilerin cennet ve cehennem konusunda ehl-i sünnet çizgisinde olduğunu ispatıdır.

Sûfilerin tüm insanlığın kurtuluşu için cehennemin alevleri içinde yanmaya razı olmaları da tartışma konusu olmuştur. (Çatak & Vural, 2022:118) Ancak bu düşünceyi çağrıştıran sözleri sadece sûfiler sarf etmemiştir. Nitekim İslam dininin büyükleri veya bu dinin âlimleri de buna benzer sözler sarf etmişlerdir. Hz. Peygamber'in Sen Allah'ın cehennemden âzat ettiği kimsesin (bk. Tirmizî, "Menâkıb", 16) diye seslendiği Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/621) "Cehennemde vücudum büyüsün, tâ ehli imana yer kalsın." (Sivasi, 2017: 25) Sözleri, yine büyük âlimlerden Ebû Süleymâned-Dârânî'nin (ö. 215/830) "Allah tüm insanları cennete koysa beni cehenneme koysa ben buna rıza gösteririm. (Gazzâlî, 1996: 337) Veya Allah beni bir köprü yapsa tüm insanları üstümden geçirip cennete koysa ve sadece beni cehenneme soksa Allah böyle uygun görmüştür der, O'nun hükmüne boyun eğip rıza gösteririm." İfadeleri ve Abdülkâdir Geylânî Hazretleri'nin (ö. 561/1166) "Hz. Muhammed'in (s.a.v) şefaati olmasaydı şu topal ayağımla cehennemin kapısını kapar, hiçbir günahkârı oraya sokmazdım." (Memişoğlu, 2004: 43) Sözleri buna örnek gösterilebilir. (Gazzâlî, 1996: 337) Yine son dönem Osmanlı âlimlerinden Said Nursi'nin (ö. 1878/1960) "Milletimizin imanını selamette görürsem cehennemin alevleri içinde yanmaya razıyım." (Said Nursi, 1996: 630) Sözleri bu minvalde sarf edilmiş cümlelerdir. Bu ifadelerden yola çıkarak sûfilerin sözlerini çarpıtmak hakikati yansıtmamaktadır. Sûfiler gerek yaşantılarıyla gerekse İslam'a hizmetleriyle vicdanlarını kemale erdirmiş kimselerdir. Sarf ettikleri sözler de ehl-i imana karşı derin muhabbet ve şefkatin ürünüdür. Nitekim sûfiler yeryüzünün herhangi bir yerinde bir Müslüman sıkıntı içindeyse kendilerini asla mutlu hissetmemişler, ait oldukları topluma karşı derin mensubiyet ve sorumluluk hissi bu türden söz sarfetmelerine neden olmuştur (Özel, 1996: 9, 17). Zira bu ifadelerden aksi yorumlar çıkarmak gerçeğin çarpıtılması anlamına gelir.

Netice itibarıyla sûfiler için cennet, inanan ve inancı doğrultusunda eylemde bulunanlar için bir mükafat yeridir. Onlar cenneti Allah'ın sıfatlarının tecellisi, zatının birer yansıması ve O'nun ilahi birer sanatı olarak değerlendirirler. Son melâmî şeyhlerinden Abdülaziz Mecdi Tolun (ö. 1865/1941) "Sun-ı ilahi noksanı olmadığından cennet bedia-i ilahiye olması iktiza eden Cemal birer tecellidir." (Memişoğlu, 2004: 34). Diyerek bu İlâhi tecelliye dikkat çeker. Aynı şekilde cehennem de Hakk'ın Celal, Cebbar ve Kahhar sıfatlarının tecellisidir. (Olgun, 2023: 155) Rabb'in zalimler için vaat ettiği hakikatin yaşanacağı yerdir.

III. Yûnus Emre'nin Mısralarındaki Cennet Algısının Tasavvufî İzahı

Yûnus Emre Eski Anadolu Türkçesi ile yazmış olduğu şiirleriyle edebiyatımızda sevgi ve hoşgörünün sembolüdür. Onun düşünce dünyasını anlamayanlar, öğrencilerin zihinlerinde olumsuz yargıların oluşmasına sebebiyet veriyor düşüncesi ile ders kitaplarında bazı mısralarını sansürlemişlerdir. Yûnus Emre'nin "İşkun aldı benden beni/ Bana seni gerek seni dizeleri ile başlayan ve Cennet cennet dedikleri / Bir ev ile birkaç huri / İsteyene vergil onu / Bana seni gerek seni" (Tatçı, 2021: 295) mısraları ile devam eden ilahisi bunlardan birisidir. Bu şiir Oğuz Türkçesinin Anadolu'daki ilk örneklerindendir. Onuncu sınıf ortaöğretim Türk edebiyatı kitaplarına şiirin yedi kıtası alınmış, tasavvufî anlamlar içeren "Cennet cennet dedikleri / Bir ev ile birkaç huri / İsteyene vergil onu / Bana seni gerek seni" mısraları kazanım noktasında yanlış manaları çağrıştırdığı düşüncesi ile kitapta yer verilmemiştir. (Geçmen & Bursalıoğlu, 2012: 152) Bunun nedeni Yûnus'un şiirlerinin tasavvufî yönden tahlil edilmemesi, seyr ü sülûk yolculuğunda geçirmiş olduğu evrelerin bilinmemesi ve düşünce derinliğinin anlaşılamamasıdır.

Yûnus Emre ile ilgili cennet ve cehennem konusunda iki tane görüş ortaya atılmaktadır. Birincisi Yûnus'un diğer sûfiler gibi ehl-i sünnet çizgisinde olduğu görüşü ikincisi ise "Cennet cennet dedikleri / Bir ev ile birkaç huri/ İsteyene vergil onu / Bana seni gerek seni" mısralarından yola çıkılarak cenneti küçümsediği ve cehennemi önemsemediği fikridir. Yûnus'un bu konudaki düşüncelerine açıklık getirebilmek için bilinen iki eserinin dikkatlice incelenmesi gerekir. Bu eserler Divân'ı ve Risâletü'n-Nushiyye'dir. (Pala, 1991: 531) Yûnus şiirlerinde yaklaşık kırk sekiz yerde cennet, on dokuz yerde cehennem ifadesini kullanmıştır. (Tatçı, 2021: 71) Şairin eserlerinin hacimleri ile kelimelerin kullanım sayıları karşılaştırıldığında cennet ve cehennem üzerinde sıklıkla durduğu, insanlara umut ve sevgi dağıtmak için cennet kavramını cehennemden daha fazla kullandığı görülmektedir. Bu durum Yûnus'un Hakk'ın rahmetine dikkat çekmek için söylediği "Cennet Cenab-ı Hakk'ın lütfu nurundandır." (Tatçı, 2021: 71) Sözünün zihinsel yansıması olarak da değerlendirilebilir.

Yûnus Emre'nin mevcut eserleri tarandığı zaman cennet ve cehennem hususunda diğer sûfiler gibi ehl-i sünnet çizgisinde olduğu görülür. Onun seyr ü sülûk yolculuğundaki gelişiminin sonucu olarak söylediği "Cennet cennet dedikleri / Birkaç ev ile birkaç huri/ İsteyene sen vergil onu / Bana seni gerek seni veya Cömert olan kişi cennete bakmaz / Gönlü taç, hulle ve huriye akmaz/ Cennetten vazgeçer onu duyanlar/ Huri ve köşk istemez terke uyanlar." (Yûnus Emre, 2013:111) mısralarını ön yargılı değerlendiren grupların temel yanılgısı onun önceliklerinin bilinmemesi, Rabb'e karşı duyduğu sonsuz muhabbet hissi, (Gül, 2020: 510) tasavvufi düşüncede terk ile yakın makamına ulaşması (Pala, 1991: 531) ve kullandığı dilden kaynaklanmaktadır. (Gül, 2020: 510) Yûnus, dünya ve ahiret dengesini en makul şekilde kurarak Hakk'a olan sevgisini hayatının merkezine yerleştirmiş, dünya telaşı ve ahiret kaygısından uzak yaşamıştır. (Akın, 2022: 71).

Onun ibadetlerindeki temel öncelik cenneti kazanmak veya cehennemden korunmak değil, Allah rızasıdır. (Gül, 2020: 510) Şair bu önceliğini açıklamak için şiirlerinde "boyun burmak, boyun eğmek, kalem çalınmak" gibi kavramları kullanır. (Tatçı, 2021: 366, 388, 393) O sadece dünya nimetlerine karşı zahitlik yapmamış, ahiret nimetlerinin de Hakk'ın rızasının önüne geçmesine engel olmaya çalışmıştır. Çünkü Yûnus'a göre tasavvuf, dünyevî ve uhrevî her hazzı terk etmek demektir. (Kuşeyrî, 1980: 59, 73, 85) Salik insan Allah için nefisini dünya ve ahirete ait her şeyden boşaltan kimsedir. (Kuşeyrî, 1980: 306, 307) Bu nedenle ona göre bütün ibadetler Allah'ın rızasını kazanmak için yapılmalıdır. Çünkü amili hakiki cennete götürecek taat ve ibadet, Allah rızasında gizlidir. (Gül, 2020: 510) İbadetlerin yerine getirilmesinde bundan başka amaç gözetmek ihlâsa aykırıdır. Nitekim sûfilerin cennet için ibadet edeni rüşvetle iş yapan çocuğa; cehennem korkusuyla taatte bulunanı ise dayak yememek için görevlerini eksiksiz yerine getiren köleye benzetmeleri bu duygunun ürünüdür. (Çatak & Vural, 2022: 118, 121) Ayrıca ibadetleri cennet sevgisi ve cehennem korkusu için yapmak; insan için niçin namaz kılmalı, niçin oruç tutmalı, niçin zekat vermeli? Sorularının cevaplarının kişi için menfi olacağı durumunu doğurmaktadır. Bu hâl Yûnus'a göre bir nevi çıkar ilişkisi veya samimiysizliğin göstergesidir. (Çatak & Vural, 2022: 121) Allah ile bu şekilde bir menfaat ilişkisine girmek, şair için hakikat denizinde boğulmak anlamına gelir. Yûnus ile Tanrı arasındaki ilişkiyi muhabbet kavramı ile açıklamak ve seven-sevilen diye resmetmek daha isabetli olur. (Singin, 2020: 90) Nitekim Yûnus Emre'nin belirttiği üzere "İnsan neyi isterse neyi severse imanı odur." (Yûnus Emre, 2013: 32). Çünkü o bilir ki Allah gayretkeştir. (Cebecioğlu, 2005: 119) Sevdiği kulun kalbinde kendisi dışında bir sevgiye izin vermez. Bunun en güzel örneği Hz. İbrahim kıssasıdır. Hz. İbrahim oğlu Hz. İsmail'i ifrat derecesinde sevdiğinde, Allah gayretini ortaya koyarak kalbinden çıkarsın diye onu kurban etmekle mükellef kılmıştır. (Kuşeyrî, 1980: 302, 303) Bu nedenle Yûnus'a göre hiçbir şey Allah sevgisi ve onun rızasının önüne geçmemelidir.

Yûnus için Hakk'ın rızasını gözetmenin önceliği Allah Teala'nın Hz. Musa'ya Kesinlikle ben, Rabb'inim! Hemen iki nalinini çıkar; gerçekten sen mukaddes vadi olan Tuva'dasın! (bk.Tâha 20/12) ayeti üzerinden "tecrîd", "tefrîd", "tevhîd" kavramlarıyla açıklanabilir. Bunlar (tecrîd, tefrid ve tevhîd) tasavvufta hâller olup bu hâli yaşayan sûfi, yaptığı amellerden bir ödül

veya ceza bekleyemez durumdadır. Salik hâllerin derinliklerinde kaybolmuş, Allah azameti karşısında gaybete ulaşmıştır. (Cebecioğlu, 2005: 703, 705) İşârî tefsirde Hz. Musa'ya ayakkabılarını çıkarması için verilen emrin zahir ve bâtın olmak üzere iki yönü vardır. Zahirî yönü masiva ile bağını kopar, bâtınî tarafı ise ahiret nimetlerini arzulama veya cehennem azabını tasa yaparak ibadet etme, şeklindedir. Çünkü Hz. Musa'nın çıkarttığı ayakkabıları tek değil, çifttir. Bu nedenle ayetin hem dünyaya hem de ahirete bakan tarafı vardır. Salik kişi yaptığı işlerde dünyevi veya uhrevî amaçlardan sıyrılmalı, sadece Allah rızasını gözetmelidir. Bu düşünce kişiye ebedilik yurdunun kapısını açacak, onu Allah ile çıkar ilişkisine girmekten kurtaracaktır. Bunun dışındaki çaba ve maksatlar Yûnus için hastalıklı görülmüştür. (Herevî, 2009: 483) Nitekim Allah'ın Tevbe Suresi'nde cennet nimetlerini bildirdikten sonra Allah rızası ise hepsinden üstündür (bk. Tevbe 9/72) ayeti, Yûnus'un önceliklerini destekler niteliktedir.

Yûnus'un ibadetlerindeki ikinci öncelik rü'yetullah'tır. Rü'yet görme, bakma, görülme anlamlarına gelir. (Devellioğlu, 2004: 902) Rü'yetullah ise Allah'ın görülmesidir. Sınırlı olmakla birlikte Allah'ın dünyada görülmesinin mümkün olduğunu iddia eden İslam âlimleri olmakla birlikte; âlimlerin ekseriyeti, O gün Rablerine bakan parlak yüzler vardır (bk. Kıyamet 75/22-23). Hayır, şüphesiz onlar, kıyamet günü Rablerini görmekten mahrum bırakılacaklardır (bk. (el-Mutaffifin 83/15). Ayetleri ve Hz. Peygamber'in ahireti kastederek: Muhakkak ki siz Rabb'inizi şu ayı gördüğünüz gibi pürüzsüz göreceksiniz, bunda şüphe etmeyiniz (Buhârî, Tecrîd-i sarîh, 331). Müminler, bulutsuz bir günün öğle vaktinde güneşi ve bulutsuz bir gecede dolunayı gördükleri gibi Allah'ı ahirette görecektir (Buhârî, Tevhîd, 24). Hadislerinden yola çıkarak müminlerin ahirette Allah'ı görecektir iddia etmişlerdir. Bu durum Hz. Peygamber'e göre cennetteki en büyük nimettir. Nitekim bu konuda şöyle buyurmaktadır: Cennette müminlerin derece bakımından en aşağı mertebede olanlar; bahçeler, saraylar, hanımlar ve hizmetçileri ile oturarak bin yıllık mesafe olan mülke sahip olan kimsedir. En üstün derecede olan ise her gün sabah akşam Rabb'ine nazar eden kimsedir (Tirmizi, Tefsir, 75-1). Bu konuda da Yûnus ehl-i sünnet çizgisinde olup Hz. Peygamber ile hem fikirdir. Ona göre Hakk'ın didarını görmek en büyük mükafattır. Şair şiirlerinde yaklaşık kırk üç yerde bu arzusunu dile getirir. Yûnus'un: "Gerekmez yâr gerekmez cân gerekmez / Bize dîdâr gerek deyyâr gerekmez veya Dâim riyâzât çekip halvetlerde diz çöküp / Hak dîdârî eserin görmeyen âşık mıdır, sözleri, yine benzer şekilde Maksûdumuz dîdâr idi şeyhimiz gerçek er idi / Evvel dahî ol var idi âhir dahî var olırsar," (Tatçı, 2021:121, 128, 130, 133, 148, 149) sözleri bunun örneklerindendir.

Sûfilere göre müminler ahirette Allah'ı görecektir fakat bu durum insanların bulundukları makam ve mevkiye göre farklılık gösterecektir. (İbnü'l Arabî, 2009: 53) Bu nedenle Yûnus'un dünyadaki amacı Efendimizin hadisinde belirttiği üzere cennette Allah'ı en üst makamdan layıkıyla görmektir. Onun için en büyük mükafat budur. Bu takaddümünü "Bunda dahi verdin bize oğul u kız çift ü helâl / Andan dahi geçdi arzum benim âhım dîdâr için" (Tatçı, 2021: 23) sözleri ile dile getirir. Bu nedenle rüyetullahın olmadığı cenneti eksik bulur. O, ne cennet nimetlerini küçümsemiş ne de cehennem azabını yok saymıştır. Tam tersine cennetteki nimetlerin en büyüğüne talip olmuştur. Büyük sûfi Maruf el Kerhi'nin "Cennet arzusu veya cehennem korkusu bütün bunlar Allah'ın elindedir. Sen O'nu sevdin mi, O sana bunların hepsini unutturur. Sen O'nunla dost oldun mu, O seni bütün bunlardan korur ve en büyük mükafata ulaştırır. O mükafat cennette Allah'ı temaşa etmektir." (Ateş, 2009: 20)Sözü de bu manada söylenmiştir. Nitekim Yûnus Emre'nin "Bakacak O'ndan daha güzel ne var?/ Cennetten vazgeçer O'nu duyanlar/ Huri ve köşk istemez terke uyanlar." (Yunus Emre, 2013: 111) Mısralarından anlaşıldığı üzere Yûnus'ta kafa karışıklığı söz konusu değil, tam tersine ne istediğini çok iyi bilmektedir. O didar olmayan cenneti anlamsız bulur. "Bize didar gerek dünya gerekmez / Bize mana gerek dava gerekmez" (Pala, 1991: 539)mısraları da bu maksatla söylenmiştir.

Yûnus Rabb'e karşı sonsuz bir muhabbete sahiptir. Bu sevgi İlahi aşk olarak da nitelendirilebilir. Bu duygu onda dünyevî ve uhrevî her türlü nimet ve sıkıntının geri plana itilmesine neden olmuştur. Bu nedenle o, cenneti arzu etmediği gibi cehennemi de düşünmek istemez. (Pala, 1991: 539)Yûnus'un "Ne tamuda yer eyledim / Ne uçmakta köşk bağladım / Senin

için çok ağladım / Bana seni gerek seni” mısraları da bu minvalde söylenmiştir. (Tatçı, 2021:295) Ayrıca Yûnus bilir ki kişi kendi gayreti ile cennete giremez. Ancak Allah’ın rahmet ve ihsanı ile cennete girebilir. (Pala, 1991: 538, 539)

Bu konuda Yûnus ile ilgili bir diğer eleştiri konusu da cennet-cehennem hususundaki ilgili ayetlere bâtinî yorumlar getirmesi ve konuyla ilgili kullandığı dildir. Aslında Yûnus’un tasavvufî hayatı dönemseller olarak incelense yaşadığı hâl ve ulaştığı makamlar tahlil edilse daha ilmi sonuçlar elde edilebilir. Nitekim seyr ü sülûk yolunun başlarında “Bir dem günâhın fikr eder dos doğru tamuya gider / Bir dem görür Hak rahmetin uçmaklara Rıdvân olur” (Tatçı, 2021: 126) derken her türlü isteği gönülden çıkardığı terk makamına ulaştığında “O, cennet cennet dedikleri / Bir ev ile birkaç huri / İsteyene vergil onu / Bana seni gerek seni mısralarını” söylemiştir. Bu makam tasavvuf kültüründe “terk-i dünya, terk-i ukbâ, terk-i hestî, terk-i terk” olarak açıklanır. (Cebecioğlu, 2005: 490) Bu durum, Sizden de Allah’ın dışında taptığınız/çağırıldığınız şeylerden de uzaklaşıyorum (Meryem 19/48), ayetinde belirtildiği üzere kişinin maddi veya manevi her şeyden arı olması ve Allah dışındaki unsurları kalbinden çıkarmasıdır. Tevcihin zorluğu nedeniyle Allah bu makamı sadece nebilere ve velilere emretmiştir. Bu mertebeye ulaşan kişi her türlü nimetleri terk ettiği gibi cehennem azabı gibi kaygılardan da uzaklaşır. Yûnus’un ilgili mısraları bu makamda bulunduğu zamana denk düşer. Ona göre sonsuzluğa ulaşmak ve maşuka kavuşmak için İbrâhim bin Edhem (ö. 161/778 ?) gibi her türlü arzu ve kaygıları terk etmek gerekir. Çünkü Yunus’a göre “Cânın terk etmeyen mâşûku bulmaz.” (Tatçı, 2021: 128, 130, 131, 145, 153, 224) Yani heva ve kaygılarını bırakmayan Hakk’a kavuşamaz. Bu makam aynı zamanda Yûnus’a göre ilk yaratılıştaki asli fitrata dönmektir. Onun “Senlik benlik terk edip yokluk evine girip” (Tatçı, 2021: 128, 130, 131, 145, 153, 224) mısraları da bu minvalde söylenmiştir. Dönen kişi kendi benliğini bulacak ve Allah’ın varlığında fani olup yakın mertebesine ulaşacaktır. (Tatçı, 2021: 78, 153, 269)

Tasavvufta terk makamı kemal mertebesidir. Bu mertebeye ulaşmak için bu makamı yaşamak gereklidir. Yûnus’un “Seni gördüm güneş gibi Cennet bana zindân gibi/ Cennet’ine zâhidin ko uçmakda arzûm yok durur, Kim ki dostu sevdi ise hânûmânı terk eylesin / Terk eylegil sen senliğin O’nun aşkını bul O’nun” sözleri, her şeyin O olduğunun delilidir. Bu nedenle Yûnus cennet, köşk ve hür gibi uhrevî nimetleri terk etmeyi değer bulmuş, bulunduğu makam ve içinde yaşadığı hâl onun cennet arzusu ve cehennem kaygısından geçmesine neden olmuştur. (Tatçı, 2021: 78)

Bilindiği gibi gerek Yûnus gerekse diğer sûfiler zahiri manaya ters düşmemek şartı ile ayetlerin bilinen manalarına ilave bâtinî anlamlarının da olabileceği düşüncesini taşımaktadırlar. (Olgun, 2023: 321) Bu hususta dilin anlam genişlemesi imkanı kullanılmış; teşbih, teşhis ve mecazîmürsel gibi dilin inceliklerinden yararlanılmış, yer yer şatahat anlamı içeren sözler söylenmiştir. (Gül, 2020: 516) Bu yolla Müslümanların konuya farklı açıdan da bakabilecekleri ifade edilmeye çalışılmıştır. Örneğin cennete ulaşmaya nuruna erme, visala kavuşma, rızaya erişme anlamlarını eklemeleri; yine cehennem ateşi ile ilgili de aşk ve muhabbet ateşi anlamlarını kullanmaları bunun örneğidir. Aslında bu tür teviller Yûnus gibi sûfilerin yaşadıkları yakın hâli ve bulundukları makamlarla ilgilidir. Kalplerine tecelli eden hakikat idraklerinin açılmasına vesile olmuş ve yeni yorumlar yapmalarına imkan sağlamıştır. Bu durum tefsir alanında zenginlik sayılması gerekirken öncekiler gibi ağır tenkitlere maruz bırakılmıştır.

Sonuç

Cennet ve cehennem kavramları, yalnızca İslam düşüncesinde değil, farklı dinî geleneklerde de merkezi bir yer işgal etmiş, dünya ve ahiret arasındaki ilişkiyi şekillendiren temel metafiziksel unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Cennet, genellikle salih amellerin karşılığı olarak sunulan ebedî saadet mekânı; cehennem ise ilahî adaletin tecelli ettiği bir arınma ve ceza alanı olarak tasavvur edilmiştir. Bu mekânların anlamı ve işlevi, tarih boyunca hem kelâmî hem de tasavvufî düşünce içinde farklı yorumlarla ele alınmış, özellikle sûfilerin dilinde sembolik ve metafiziksel boyutlar kazanmıştır. Bu çerçevede, Yûnus Emre’nin cennet ve cehenneme dair

ifadeleri, onun sûfî duyarlılığı ve ilahî aşk anlayışı bağlamında ele alınmalıdır. Onun “Bana Seni Gerek Seni” ifadesi, dünyevî ve uhrevî her türlü karşılık beklentisinin ötesinde, Hakk’ın rızasına erişme arzusunu yansıtmaktadır. Yûnus’un bu tavrı, sûfî geleneğin temel ilkelerinden biri olan ihlas (samimiyet) ve rıza (Hakk’a teslimiyet) ile örtüşmektedir. Ancak, bu şiirlerin bağlamından kopararak yüzeysel değerlendirilmesi, onun düşüncesinin yanlış anlaşılmasına ve kimi zaman sansüre uğramasına neden olmuştur. Oysaki tasavvufî bir perspektiften bakıldığında, Yûnus’un ne cenneti küçümsediği ne de cehennemi önemsiz gördüğü iddia edilebilir. Bilakis, onun vurgusu, cenneti bir gaye olarak değil, Hakk’a ulaşmanın bir vasıtası olarak gören irfanî bir yaklaşımı ifade etmektedir. Netice itibarıyla, Yûnus Emre’nin cennet ve cehennem tasavvuru, İslam düşüncesinin ana omurgasını oluşturan ehl-i sünnet anlayışına içkindir. Onun şiirlerinde dile getirdiği hakikat arayışı, insanın varoluşsal yolculuğunu, aşkın hakikatle buluşma gayretini ve dünyevî-uhrevî menfaatlerden arınmış bir kulluk şuurunu yansıtmaktadır. Bu nedenle, onun sözlerini yüzeysel bir okuma ile değerlendirmek yerine, tasavvufî düşüncenin iç dinamikleri ve epistemolojisi çerçevesinde yorumlamak, hem Yûnus’un dünya görüşünü anlamak hem de İslamî düşünce geleneği içindeki konumunu doğru tespit etmek açısından elzemdir. Bu çalışmanın ortaya koyduğu analiz, Yûnus Emre’ye yöneltilen eleştirileri yeniden değerlendirme ve onun tasavvufî mirasını daha kapsamlı bir bağlamda anlama konusunda katkı sunmayı amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzak Kâşânî. (1988). Te’vilat-ı Kaşaniyye. (Tercüme Eden: Ali Rıza Doksanyedi), – Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Adem Çatak, Ahmet Vural. (2022). Tasavvufî Düşüncede Cennet ve Cehennem Telakkisi: Yûnus Emre ve Kemal Ümmî Örneği. *Sûfiyye* 13. – S. 117-144.
- Ahmet Gül. (2020). Yorumun Literal Anlamını Aşması: Sûfî Te’vilde Anlam Genişlemesi, Cennet ve Nâr (Cehennem) Örneği. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 12/3. – S. 506-517.
- Annemarie Schimmel. (1982). Tasavvufun Boyutları. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Aynur Singin. (2020). Hâris B. Esed El-Muhâsibî’de İnsan Doğası ve Ahlâk Üzerine Bir Deneme. *Akademiar Dergisi* 9. – S. 69-98.
- Bekir Topaloğlu. (1993). “Cehennem”. TDV İslam Ansiklopedisi. 7/227-233. – İstanbul: TDV Yayınları.
- Cemil Geçmen&Yeliz Bursalıoğlu. (2012). 10 sınıf Türk Edebiyatı, – Ankara: Fırat Yayıncılık.
- Cüneyt Akın. (2022). Yunus Emre’de İdeal Dünyanın Unsurları, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 22. – S. 67-78.
- Ferit Devellioğlu. (2004). Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat. – Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları, 21. Basım.
- Ebu Bekir Sabdullah b. Muhammed b. Ebi’d Dünya el Kurasi el Bağdadi. (2008). Hadislerde Cennet. - İstanbul: Ocak Yayıncılık.
- Ethem Cebecioğlu. (2005). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. – Ankara: Anka Yayınları, 3. Basım.
- Gazzâlî. (1996). İhyâü Ulûmi’d Dîn. (Tercüme Eden: Ahmet Serdaroğlu). – İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Gazzâlî. (1996). Mükâşefet-ül Kulûb (Tercüme Eden: Yaman Arıkan). – İstanbul: Yûnus Emre Yayınları, 9. Baskı.
- Hatice Şahin Aynur. (2019). Kur’ân’da Cehennem Kavramının Tefsîr Müdevvenatına Yansıması Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Amasya İlahiyat Dergisi* 12. – S. 283-318.
- Herevî. (2009). Tasavvufta Yüz Basamak Menâzilü’s-Sâ’irin. – Bursa: Emin Yayınları.
- Hoca Ahmed Yesevi. (2018). Divan-ı Hikmet. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 8. Baskı.
- İbnü’l Arabî. (2017). Fütuhât-ı Mekkiyye. – İstanbul: Litera Yayıncılık, 1.
- İbnü’l Arabî. (2009). Marifet Kitabı. – İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Baskı.
- İsmet Özel. (1996). Ve’l Asr. – İstanbul: Şûle Yayınları.
- İskender Pala. (1991). Yunus Emrede Ölüm Düşüncesi. *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*. – S. 69.
- Kuşeyrî. (1980). Risale-i Kuşeyri. – İstanbul: Arslan Yayınları, 2. Baskı.

- Louis Massignon. (2020). Doğu Devrinde İslâm Tasavvufu. – İstanbul: Ataç Yayınları.
- Muhyiddin İbnü'l Arabî. (1992). Fusûs ül Hikem. – İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Mustafa Tatçı. (2021). Yûnus Emre Divân'ı. – Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Ömer Faruk Harman. (1993). “Cehennem”. TDV İslam Ansiklopedisi. 7/225-233. – İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Sadreddin Konevî. (2014). Miftâhu'l Gayb. – İstanbul: Kapı Yayınları.
- Said Nursi. (1996). Tarihçe-i Hayat. – İstanbul: Envar Neşriyat.
- Serdar Dartar&Lütfü Kaplanoğlu. (2021). Batı ve Doğu Sanatında Cehennem Kavramı. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)* 7/2. – S. 14-27.
- Şemseddin Sivasî. (2017). Çehar Yar-ı Güzin. – İstanbul: Medine Yayıncılık.
- Talat Olgun. (2023). Abdülaziz Mecdi Tolun; Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri. – Ankara: Sage Yayıncılık.
- Talat Olgun. (2023). İlim Tasniflerinde Tasavvuf. – Ankara: Ankara Kalem Neşriyat.
- Yûnus Emre. (2013). Risâletü'n Nushiyye (Hazırlayan: Ziya Avşar). – Ankara: Sistem Ofset, 1.

REFERENCES

- Abdurrezzak Kâşânî. (1988). Te'vilat-ı Kaşaniyye [The Allegorical Interpretations of al-Kashani]. (Tercüme Eden: Ali Rıza Doksanyedi), –Ankara: Kadioğlu Matbaası. (In Turkish).
- Adem Çatak, Ahmet Vural. (2022). Tasavvufi Düşünce Cennet ve Cehennem Telakkisi: Yûnus Emre ve Kemal Ümmî Örneği [The Perception of Paradise and Hell in Sufi Thought: The Case of Yunus Emre and Kemal Ümmî]. *Sûfiyye* 13. – S. 117-144. (In Turkish).
- Ahmet Gül. (2020). Yorumun Literal Anlamını Aşması: Sûfi Te'vilde Anlam Genişlemesi, Cennet ve Nâr (Cehennem) Örneği [Beyond the Literal Meaning of Interpretation: Expansion of Meaning in Sufi Exegesis, the Example of Paradise and Hell]. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 12/3. – S. 506-517. (In Turkish).
- Annemarie Schimmel. (1982). Tasavvufun Boyutları [The Dimensions of Sufism]. İstanbul: Adam Yayıncılık. (In Turkish).
- Aynur Singin. (2020). Hâris B. Esed El-Muhâsibî'de İnsan Doğası ve Ahlâk Üzerine Bir Deneme [A Study on Human Nature and Ethics in Harith b. Asad al-Muhasibi]. *Akademiar Dergisi* 9. – S. 69-98. (In Turkish).
- Bekir Topaloğlu. (1993). “Cehennem” [Hell]. TDV İslam Ansiklopedisi. 7/227-233. – İstanbul: TDV Yayınları. (In Turkish).
- Cemil Geçmen&Yeliz Bursalıoğlu. (2012). 10 sınıf Türk Edebiyatı [10th Grade Turkish Literature]. – Ankara: Fırat Yayıncılık. (In Turkish).
- Cüneyt Akın. (2022). Yunus Emre'de İdeal Dünyanın Unsurları [The Elements of the Ideal World in Yunus Emre], *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 22. – S. 67-78. (In Turkish).
- Ferit Devellioğlu. (2004). Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat [Ottoman Turkish-Turkish Encyclopedic Dictionary]. – Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 21. Basım. (In Turkish).
- Ebu Bekir Sabdullah b. Muhammed b. Ebi'd Dünya el Kurasi el Bağdadi. (2008). Hadislerde Cennet [Paradise in Hadiths]. - İstanbul: Ocak Yayıncılık. (In Turkish).
- Ethem Cebecioğlu. (2005). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü [Dictionary of Sufi Terms and Expressions]. – Ankara: Anka Yayınları, 3. Basım. (In Turkish).
- Gazzâlî. (1996). İhyâü Ulûmi'd Dîn [Revival of the Religious Sciences]. (Tercüme Eden: Ahmet Serdaroğlu). – İstanbul: Bedir Yayınevi. (In Turkish).
- Gazzâlî. (1996). Mükâşefet-ül Kulûb [Unveiling of the Hearts] (Tercüme Eden: Yaman Arıkan). – İstanbul: Yûnus Emre Yayınları, 9. Baskı. (In Turkish).
- Hatice Şahin Aynur. (2019). Kur'an'da Cehennem Kavramının Tefsir Müdevvenatına Yansıması Üzerine Genel Bir Değerlendirme [A General Evaluation of the Reflection of the Concept of Hell in the Qur'an on Tafsir Literature]. *Amasya İlahiyat Dergisi* 12. – S. 283-318. (In Turkish).
- Herevî. (2009). Tasavvufta Yüz Basamak Menâzilü's-Sâ'irin [The Hundred Stations in Sufism: Manâzil al-Sâ'irin]. – Bursa: Emin Yayınları. (In Turkish).
- Hoca Ahmed Yesevi. (2018). Divan-ı Hikmet [The Book of Wisdom]. - Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 8. Baskı. (In Turkish).
- İbnü'l Arabî. (2017). Fütihat-ı Mekkiyye [The Meccan Revelations]. – İstanbul: Litera Yayıncılık, 1. (In Arabic).

- İbnü'l Arabî. (2009). Marifet Kitabı [The Book of Knowledge]. – İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Baskı. (In Turkish).
- İsmet Özel. (1996). Ve'l Asr [By Time]. – İstanbul: Şûle Yayınları. (In Turkish).
- İskender Pala. (1991). Yunus Emrede Ölüm Düşüncesi [The Idea of Death in Yunus Emre]. *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*. – S. 69. (In Turkish).
- Kuşeyrî. (1980). Risale-i Kuşeyri [The Treatise of al-Qushayri]. – İstanbul: Arslan Yayınları, 2. Baskı. (In Turkish).
- Louis Massignon. (2020). Doğuş Devrinde İslâm Tasavvufu [Islamic Sufism in Its Formative Period]. – İstanbul: Ataç Yayınları. (In Turkish).
- Muhyiddin İbnü'l Arabî. (1992). Fusûs ül Hikem [The Bezels of Wisdom]. – İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı. (In Turkish).
- Mustafa Tatçı. (2021). Yûnus Emre Divân'ı [The Divan of Yunus Emre]. – Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021. (In Turkish).
- Ömer Faruk Harman. (1993). “Cehennem” [Hell]. TDV İslam Ansiklopedisi. 7/225-233. – İstanbul: TDV Yayınları, 1993. (In Turkish).
- Sadreddin Konevî. (2014). Miftâhu'l Gayb [The Key to the Unseen]. – İstanbul: Kapı Yayınları. (In Turkish).
- Said Nursi. (1996). Tarihçe-i Hayat [History of Life]. – İstanbul: Envar Neşriyat. (In Turkish).
- Serdar Dartar&Lütfü Kaplanoğlu. (2021). Batı ve Doğu Sanatında Cehennem Kavramı [The Concept of Hell in Western and Eastern Art]. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)* 7/2. – S. 14-27. (In Turkish).
- Şemseddin Sivasî. (2017). Çehar Yar-ı Güzin [The Four Rightly-Guided Companions]. – İstanbul: Medine Yayıncılık. (In Turkish).
- Talat Olgun. (2023). Abdülaziz Mecdi Tolun; Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri [Abdulaziz Mecdi Tolun: His Life, Works and Sufi Views]. – Ankara: Sage Yayıncılık. (In Turkish).
- Talat Olgun. (2023). İlim Tasniflerinde Tasavvuf [Sufism in the Classifications of Knowledge]. – Ankara: Ankara Kalem Neşriyat. (In Turkish).
- Yûnus Emre. (2013). Risâletü'n Nushiyye [The Treatise on Admonition]. (Hazırlayan: Ziya Avşar). – Ankara: Sistem Ofset, 1. (In Turkish).